صدری مقصودوف : چینلیلرله موغوللرك « هووه‌ی ـ هو » لری واورخونده تورك كتابه‌لرینك « اوغوز » لری . ـ ژورنال آزیاتیكك كانون‌ثانی ـ مارت ١٩٢٤ نسخه‌سنده منتشر، ص ١٤١ـ١٤٨ ؛ تورکجه ترجمه‌سی : تورك یوردی ، یدنجی صاییده

توركیات ساحه‌سنده ، اوزون زمانلردن بری ، كوچوكلكنه رغماً بوقدر ادعالی بر مقاله ، علمی مجموعه‌لرده برموقع قبول بولمامشدی ... استانبولده‌كی یومی غزته‌لرده صیق صیق بو جنس یازیلر انتشار ایده‌ر : بوتون لسانلرك تورکجه‌دن چیقدیغی ، اسكی یونان میتولوژیسنك توركلردن آلنمش اولدیغی ، « بودا » نك نسلاً تورك اولدیغی ، الخ .... قبیلندن برچوق كشفیاته وبوجنس كاشفلره دائما تصادف ایده‌رز ؛ لكن «توركیات مجموعه‌سی» ستونلرنده» بونلرك، حتی تنقیدی بیله یر بولاماز ؛ چونكه بو جنس شیلر ، تنقیده‌ده لایق دكلدر. ایشته «صدری مقصودی» بكك، بو كشفیات ایله عین فصیله‌دن صایه‌بیله‌جكمز ـ ادعا كار وكشفیات ایله مالامال مقاله‌سی، اكر « ژورنال آزیاتیك » كبی جدی بر مجموعه ستونلرنده یر بولماسه‌یدی، بوراده اوندن‌ده بحثه اصلا لزوم كورمه‌یه‌جكدك. فقط، صرف محل نشری اعتباریله ، بو مقاله‌نك ماهیتنی تشریح ایتمه‌یی ضروری بولیورز . « تورك یوردی » نك ، شبهه‌سز برا ثرسهو اولارق « صوربون دارالفنوننده مدرس »صفتیله قارئلرینه تقدیم ایتدیكی ـ چونكه «صدری بك» هیچ برزمان بومهم عنوانی آلمامشدر ـ مؤلفك، اساس فكری شودر : [توكیولرك یرینه قائم اولان وسلطنتلری مؤخراً قیرغیزلر طرفندن ییقیلان « هووه‌ی ـ هو» لر،میلادی ١٣ نجی عصردن اعتباراً « اویغور» نامیله‌ذكر اولونمشلردر. عجبا بو «هووه‌ی ـ هو» و«اویغور» اسملرینك تورکجه طرز قرائتی نه‌در؟ بالذات كندیلری ودیكر تورك شعبه‌لری بونلره نه اسم ویریورلردی ؟ «اورخون» كتابه‌لرنده اویغور اسمی یوقدر . كذلك اون اوچنجی عصره قدر عرب وعجم جغرافیاجی ومورخلرنده «اویغور» آدی یوقدر . عجبا بومورخلرك وكتابه‌لرك بحث ایتدكلری « دوقوز اوغوزلر » بونلرد كلیدر؟ بوتون بو مسائل شیمدی‌یه قدر جوابسز قالمشدی . صدری بك بو مسائلی برحمله‌ده حل ایده‌بیله‌جك سری كشف ایتمشدر : اوكا كوره «هووه‌ی ـ هو» چینجه ، « اویغور » موغولجه بر اسمدركه، تورکجه بونك اصلی « اوغور » در؛وایشته بوده « اوغوز » كلمه‌سنك اسكی شكلیدر. مؤلف بو « ر = ز » تبادلی حقنده‌لسانی دلیللر كوستردكدن صوكرا،اویغورلرك « دوقوز اوغوزلر » اولدیغنی وكندی كندیلرینه بوآدی ویردكلرینی سویلیور . بناءً علیه آرتق « اویغور » كلمه‌سنی اورته‌دن قالدیرمق واونك یرینه «اوغوز» كلمه‌سنی اقامه ایتمك، الك

دوغرو حرکتدر] . ایشته مؤلفك اساس فکری! «تورك یوردی»نده مقاله عیناً موجود اولدیغندن ، فضله تفصیلات ایستهینلر اورایهده مراجعت ایدهبیلیرلر . مؤلف، بو ایلری سوردیکی «فرضیه» ایله، تورکیاته عائد برچوق مسئلهلری حل ایدهجکنی پك بیوك بر ممنونیت و افتخارله ایلری سوروبور ...

اویغورلره عائد اوروپا تورکیاتجیلری طرفندن یازیلان اثرلرك بومسئلهیی حل و تنویر دکل اغلاق ایتدیکنی ادعا ایدهرك « رادلوف » ك ، حتی اسکیلکلرینیده دوشونمهیهرك «قلاپروت» و «سوت»ك اسملرینی ذکر ایدهن مؤلفه، کمال تأثرله بیلدیرمك مجبوریتندهیزکه، اورتهده کندیسنهعائدهیچ بر «کشف»یوقدر؛ وکندیسی،معالاسف، نهتورکیاتساحهسندهکی اوروپاتدقیقلرینه، نهدهاسکیشرقمنبعلرینه دائرهیچدهاطرافلی معلوماتصاحبیدکلدر. حالبوکه علمده بر«فرضیه» ایلری سورمك ایچون ، کافی درجهده صاحب صلاحیت اولمق لازمدر. بز بوراده تفرعاته عائد تنقیدلره کیریشمهیهرك، سادهجه، بومقالهدهکی پك اساسلی یا کلیشلری تصریح ایله اکتفا ایدهجکز .

اولا: صدری بك اورخون کتابهلرنده «اویغور» نامنه تصادف ایدیلهدیکنی مقالهسنده بر قاچ دفعه تکرار ایدوب دورییور . و بونکله اثبات ایدییورکه، کندیسی ، تورکیات ساحهسندهکی مبتدیلرك بیله دقتله اوقومق مجبوریتنده اولدقلری شو «اورخون کتابهلری»نی اوقومامشدر. حالبوکه پروفسور«ویلهلم طومسن »ك مشهور اثرینك حتی سادهجه«اندهقس»نه مراجعت ایتسه، اورخون کتابهلرنده «اویغور» آدینه راست کلندیکنی پك اعلا آکلاردی [اورخون کتابهلری ، هلسینغفورس، ۱۸۹٦، ص ۱٤۷، ۲۲ نومرولو نوطهیه مراجعت]. آوروپا تورکیاتجیلرینی کمال شدتله تنقید ایدهرك « بریبغین مجهول تورکیات منسئلهلرینی حل ایدهجك » آناختاری ایلك دفعهبولمق ادعاسنده بولونان بر ذاتك ـ همده اون دقیقهده تحقیقی قابل بر مسئله حقنده ـ بوقدر جدیتسز وتحقیقسز بر ادعاده بولونمهسی ، صلاحیت علمیهدن درجهٔ محرومیتی حقنده کافی بر فکر ویرهبیلیر .

ثانیاً : اون اوچنجی عصر میلادیدن اول اسلام و تورك منبعلرنده « اویغور » اسمی موجود اولمادیغنی ادعا ایتمکلهده، مؤلف، ایکنجی بر فاحش خطا داها ارتکاب ایدییور : چونکه، اوندن ایکی عصر اول یعنی هجری بشنجی عصرده یازیلان « محمود کاشغری » نك مشهور «دیوان لغات الترك»نده اویغورلر حقندهجغرافیا، اتنولوژی وفیلولوژی اعتباریله بك

قیمتدار بر پیغین معلومات و بریلکدر. چوق منور و معلوماتلی بر تورك اولوب، کندی افاده‌سنه کوره بوتون «تورك مملکتلرینی دولاشان، هر شعبه‌نك لهجه‌سنه و عادات و عنعناتنه واقف اولدیغنی» سویله‌ین «محمود کاشغری» نك بو غایت صریح افاداتی، صدری مقصودی بکك نه قدر یاکلش بر ادعاده بولوندیغنی قطعیتله کوستریبور. تورکیات ساحه‌سنده هر اعتبار ایله امهاتدن اولان بویله بر اثر لایقیله تدقیق ایدیلمه‌دن، هیچ بر مسئله حقنده فرضیه درمیاننه قالقیشیلاماز.

ثالثاً: اسکی «هووه‌ی ـ هو» لرك «اویغورلر» له عین قوم اولوب اولمادیغی و «اویغور» لرك «اتنیق» ماهیتی حقنده تا «آبه‌ل ره‌موزا» دن باشلایه‌رق [باقکز: تاتار لسانلری حقنده تحریات، ص ٢٨٥]، «ویسده‌لو» یه [بیبلیوته‌ك اوریانتال ذیلی، بورادە «هووه‌ی ـ هو» و «اویغور» ماده‌لرینه مراجعت ایدیکز]، «فون لوقوق» ه قدر ایلری سورولن مطالعاتدن، مؤلف تمامیله بی خبر قالمشدر.

رابعاً: «هووه‌ی ـ هو» لرك «اوغوزلر» اولدیغی ایلك دفعه ایلری سورمك شرفی‌ده، کمال اسفله سویله‌یه‌لم که، صدری مقصودی بکه دکل، ابتدا «آبه‌ل ره‌موزا» یه عائددر. «آبه‌ل ره‌موزا» دن صوکرا، عین فکری «ویلهلم طومسن» ـ داها زیاده قوت و وضوحله ـ مدافعه ایده‌رك، دوقوز اوغوزلرك اویغورلر اولدیغنی میدانه قویمش، و حتی اسکی چین منبعلرنده تصادف ایدیلن «Vou-ho» «Vou-hou» آدینك تورکجه «اویغور» ه دکل «اوغوز» ه تطابق ایتدیکنی سویله‌مشدی: «بوتون بونلره نظراً، کتابه‌لرده‌کی اوغوزلرك ادبی منبعلرك ذکر ایتدیکی اویغورلر اولماسی ناقابل اعتراض کبی کورونیور. بناءً علیه، اوغوز آدینك، موضوع بحث قبیله‌لرك اسکی آدی اولارق تورکلر آراسنده قوللانیلدیغی، و داها یکی بر اسم اولان اویغور آدینك ده بعض قونفه‌دراسیونلره عائد سیاسی بر عنوان اولدیغی آکلاشیلیور» [عین مؤلف، اورخون کتابه‌لری، ص ١٤٨]. صدری مقصودی بك بو پك مشهور اثرلری اوقوسه‌یدی، باشقالرینك فرضیه‌لرینی کندیسنه مال ایتمك و معروف تعبیریله «آچیق قاپیلری زورلامق» کبی تحف بر موقعه دوشمزدی.

خامساً: «اوغور Ughor» و «اویغور Uighur» کلمه‌لرینك «اوغوز» کلمه‌سنك عینی اولدیغی فکری‌ده ینه ابتدا صدری بك طرفندن ایلری سورولمه‌مشدر. وقتیله‌ده بویله ادعالرده بولونولمش، فقط ـ بوراده ایضاحی پك اوزون سوره‌جك ـ قوتلی دلائله استناداً بر طاقم لسانیات عالملری طرفندن درحال رد و تنقید ایدیلمشدی [بو خصوصده پروفسور

« بارتولد »ك «اسلام آنسیقلوپه‌دیسی»نده‌کی « ghuzz » ماده‌سنه باقکز]. مؤلف بوراده، بوتون مساعئ متقدمه‌دن ومناقشاتدن کلیاً بی‌خبر قالارق ، چوق اول رد و اسقاط ایدیلمش بر نقطهٔ نظری یکیدن اورته‌یه سورمك ایسته‌مشدر .

سادساً : « اویغور » کلمه‌سنك موغولجه اولدیغی حقنده صدری بکك مطالعه‌سی تماماً بی‌اصل‌واساسدر؛ کلمه توركجه‌در [تفصیلات ایچون « رادلوف »ك « قوتادغو بیلیك » مقدمه‌سنه باقکز].

سابعاً : اوغوز دستاننك میلادی سکزنجی عصرده توركلرك اسلامیتله تماسندن صوکرا تشکل ایتدیکی حقنده‌کی ادعاده تماميله یاکلیشدر . « ایلك متصوفلر »ده ، « توركیا تاریخی » نده ، « تورك ادبیاتی تاریخی » نده بوکا عائد اوزون ایضاحات ووثائق بولونديغندن ایسته‌ینلر بو اثرلرمزه مراجعت ایده‌بیلیرلر .

ثالثاً : صدری مقصودی بك « تورك تاریخنك برچوق مغلق مسئله‌لرینی بردن‌بره تنویر ایده‌جکنی » سویله‌دیکی بوقیمتلی فرضیه‌سنی ومهم کشفنی مقاله‌سنك صوکنده شو سطرلرله خلاصه ایدییور :

[چینلیلرك « هووه‌ی ــ هو »، موغوللرك « اویغور » دیدکلری قوم، تورك جنسندن ایدی ؛ اتنیق نقطهٔ نظردن بونلره « توله‌س » وقبیله تشکیلاتی اعتباریله « دوقوزاوغوز » دیرلردی]. شیمدی برده ، بو بویوك کشفدن(؟!) بش سنه اول نشر ایتدیکمز بر کتابك اهمیتسز بر نوطه‌سندن مفرزشو برقاچ متواضع سطری بونکله تطبیق ایدیکز : [« ویسده‌لو » ومعقبلرینك ، منشألرینی « سه‌له‌نغا » و « توغلا » نهرلری آراسنده کوستردکلری اویغورلر، حقیقت حالده « هووه‌ی ــ هو » لردرکه ، اورخون کتابه‌لرنده‌کی « دوقوز اوغوزلر » له عرب مورخلرینك « تغزغز » لری وچینلیلرك « تیه ــ له » ــ اورخون کتابه‌لرنده‌کی « توله‌س » لر ــ لری‌ده اونلردر . تورك ادبیاتی تاریخی، ۱۹۲۰ ، برنجی کتاب ، ص۴۹، حاشیه‌ده]. ایشته، کمال قطعیتله کوروليورکه ، بزم بش سنه اول ــ آوروپا توركیاتجیلرینه استناداً ــ کتابمزده ذکر ایتدیکمز بر نقطهٔ نظری ، صدری مقصودی بك ، بش سنه صوکرا عیناً ایلری سورویور ؛ فقط بودفعه « بویوك وپارلاق بر کشف علمی » شکلنده؛ وهم‌ده دوغرودن دوغرویه آوروپالیلره قارشی!.. جراتکارلغك بودرجه‌سنه علم تاریخنده تصادف اولونه‌جغنی ظن ایتمیورم !

بوتون بو ایضاحاتدن چیقان الیم حقیقت شودر : صدری مقصودی بکك توركیات ساحه‌سنده‌کی

معلوماتی ، چوق سطحی و چوق ابتدائیدر ؛ بوذات بوساحه‌ده یکی تدقیقات یاپه‌بیلمك شویله دورسون ، حتی شیمدی‌یه قدر استحصال ایدیلن بللی باشلی نتایجدن‌ده تماميله بی خبر بولونیور . « کشف » دیه‌رك غرور وطنطنه‌یله ایلری سوردیکی شیلرك هپسی، وقتیله اورته‌یه آتیلمش ، حتی بر قسمی رد و جرح ایدیلمش و اهمیتلرینی غیب ایتمش مسئله‌لردر . بوطرز مساعی‌یی قبول ایتدکدن صوکرا، صدری بك « دنیانك یووارلاق اولدیغی » ندن باشلایه‌رق ، بوکونکی علمی متعارفه‌لری‌ده بر بر کشف ایتدیکنی پك اعلا کمال طنطنه‌یله ادعا ایده‌بیلیر ... مجموعه‌مزك صحیفه‌لرینی بو قدر دکرسز و کولونج بر موضوعك تنقیدینه حصر ایتدیکمزدن دولایی پك متأسفز. امید ایده‌رزکه « ژورنال آزیاتیك » هیئت تحریریه‌سی ، بوندن صوکرا ، مجموعه‌لرینك عصردیده حیثیتنی اخلال ایده‌جك بوجنس مبتديانه وهیچ زمانده شارلاتانجه یازیلوك نشرینه وساطت ایتمزلر !

کوپریلی زاده محمد فؤاد